
А.І. Радченко

канд. геол. наук,

заступник директора з питань наукової та видавничої діяльності

Видавничого дому "Академперіодика" НАН України,

e-mail: radchenko@nas.gov.ua

<http://orcid.org/0000-0002-0276-6398>

НОВІ ВИМОГИ**ДО НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ —
КРОК У ШИРОКИЙ СВІТ?**

Уперше колективно представники редакційних колегій та редакцій наукових періодичних видань Національної академії наук України обговорювали наказ МОН України "Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України" від 15.01.2018 № 32 на науково-практичному семінарі "Правові аспекти видавничої діяльності", який ВД "Академперіодика" НАН України організував у квітні цього року. Тоді ж було розглянуто актуальні питання охорони авторського права у наукових періодичних виданнях і дотримання наукової етики, зокрема рекомендовано для упровадження у практику роботи певні види користувацьких ліцензій.

Відповідно до рекомендації семінару ВД "Академперіодика" звернувся до Науково-видавничої ради НАН України листом з обґрунтуванням необхідності порушення перед МОН України клопотання щодо перегляду цього Порядку і надав сформульовані під час семінару пропозиції. Доопрацьовані НВР НАН України, ці пропозиції було надіслано до МОН України листом від 07.05.2018 № 9к/689-5 за підписом президента НАН України академіка Б.Є. Патона.

Чинний з 13.03.2018 наказ містить невдало сформульовані вимоги, нечітко прописані критерії та дублювання інших законодавчих актів. Тому окрім уточнень формулювань та ретельного редагування зареєстрована у Міністерстві юстиції України редакція наказу потребує виправлень по суті. Наприклад, не варто обмежувати перелік баз, входження до яких є підставою для зарахування наукового періодичного видання до категорії А (найвищої), лише двома мультидисциплінарними комерційни-

ми продуктами, якими є *Scopus* та *Web of Science Core Collection (WoS CC)*. При цьому факт входження видання до пріоритетних баз треба визнати необхідною і достатньою підставою для зарахування видання до категорії А, без дотримання інших формальних вимог. Не варто було формулювати будь-які вимоги до категорії В (найнижчої), задекларувавши, що до неї автоматично потрапляють усі видання, які входили до попереднього переліку наукових фахових видань. Надмірними, необґрунтованими й принизливими є вимоги до рецензентів та членів редакційних колегій видань, а базування їх на класифікації *SENSE* є абсолютно не виправданим. Реєстр *SENSE* постав із ініціативи університетів та дослідницьких організацій Королівства Нідерланди, які працюють переважно над проблемами навколишнього середовища. На головній сторінці ресурсу вказано, що цей реєстр складений на основі відомостей і для потреб голландських науковців, навчальних і наукових установ, і вони не радять використовувати його для якихось інших оцінок. У порядку наявне посилання на "профільні міжнародні наукометричні бази даних, рекомендовані МОН", однак відсутній їх перелік.

Попри значні недоліки, обговорення цього порядку є не надто жвавим. Можливо тому, що версії порядку, які МОН України пропонував до громадського обговорення й подав на реєстрацію до Мініюсту НАН України, істотно розрізнялись.

Активніше спільнота відреагувала на проект наказу "Про затвердження змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17.10.2012 № 1112 "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів", також запропонований МОН України до громадського обговорення. Він щільно пов'язаний із наказом про вимоги до наукових періодичних видань і містить подібні вихідні умови, тож, відповідно, має такі самі недоліки. Це урахування з відомих міжнародних наукометричних баз тільки *Scopus* і *Web of Science Core Collection*, посилання на реєстр *SENSE*, плутаний виклад вимог, суперечливість деяких з цих вимог чинному законодавству та дублювання іншими вимогами його положень. На ці пропозиції наукова спільнота надала МОН України обґрунтовану критику засад і положень, багато пропозицій та зауважень.

Найбільшого розголосу набули зауваження фахівців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, викладені у статті "*Scopus* замість науки: чи потрібно це Україні?" у газеті Верховної Ради України "Голос України". Головний висновок цієї статті варто процитувати: "наказ Міністерства освіти і науки України від 17 жовтня 2012 року № 1112 "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук", а також пов'язані з ним положення низки інших актів МОН України повинні бути скасовані, а не викладені в новій редакції, як такі, що не відповідають вимогам чинного законодавства України, порушують принципи і критерії оцінювання наукової діяльності та атестації наукових кадрів, спричиняють істотну шкоду розвитку науки і

культури в Україні, є викликом національній безпеці в сфері науки, освіти і культури"¹.

Дещо м'якше висловила ставлення до запропонованого проекту Громадська організація "Спілка ректорів вищих навчальних закладів України", в експертному висновку якої зазначено, що проект містить низку "позицій, які не можна вважати оптимальними і які не сприяють ефективному розвитку науки в Україні та підготовці наукових кадрів, а навпаки створюють штучні проблеми залученню молоді в наукову сферу", тому проект "потребує суттєвого доопрацювання за участю фахівців провідних університетів та наукових установ"².

Можливо, щось у проекті під впливом науковців і буде змінено, але наряд чи МОН України відмовиться від загалом конструктивної ідеї різної цінності публікацій у виданнях категорій А та Б за новим Переліком. Наприклад, для здобуття ступеня доктора філософії (тобто кандидата наук) необхідно мати одну публікацію у виданні з першого чи другого квартілу *WoS CC* за відповідною спеціальністю, або дві публікації у виданнях з категорії А чи з видань, що входять до *Scopus* та / або *WoS CC*, або одну публікацію з категорії А чи видань двох баз і три публікації у виданнях категорії Б (В та інших рецензованих іноземних виданнях).

Для здобуття ступеня доктора наук публікації оцінюватимуть у балах відповідно до таблиці, наведеної в Додатку 1 до наказу, сума балів повинна бути не менше 100. Видання категорії А у цій таблиці коштують 8 балів (як і видання зі *Scopus* та *WoS CC*), категорії Б — 4 бали, категорії В — 2 бали.

І попри невизначеність становища категорії В, часу її існування й співвідношення з категорією Б очевидно, що поступово перереєстровуватись у Переліку наукових фахових видань потрібно. І за період до 13.03.2020 року отримати категорії А чи Б.

Тому не будемо приділяти нині увагу недолікам Порядку, а поговоримо про те, що необхідно для перереєстрування видання у новому Переліку.

Термін дії. Порядок набуває чинності з дня опублікування, тобто фактично він діє з 13.03.2018, коли був надрукований на сторінках видання "Офіційний вісник України" № 20, стор. 155, ст. 677, код акта 89310/2018. Відповідно, до Переліку наукових фахових видань України нині входять всі видання, які не втратили фаховість до 13.03.2018, і вони будуть у цьому переліку до 13.03.2020.

¹ Горбатенко В., Кресіна І., Стойко О., Кресін О., Батанов О., Малишев О., Батанова Н., Ходаковський М., Кукуруз О., Явір В. *Scopus* замість науки: чи потрібно це Україні? *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/303608> (дата звернення: 20.08.2018).

² Експертний висновок щодо проекту наказу МОН "Про затвердження змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17 жовтня 2012 року № 1112 "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук", запропонованого Науковим комітетом Національної ради з питань розвитку науки і технологій. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-111-do-vidoma-akademichnoi-spilnoti> (дата звернення: 20.08.2018).

Видання, які перереєстровуються за новими правилами, здобуваючи категорію А та Б, повинні підлягати моніторингу, який здійснюватиме МОН України. Процедура і терміни етапів моніторингу нині невідомі. Попередній порядок передбачав обов'язкову перереєстрацію видань кожні п'ять років, то нині такої вимоги немає. Документи на включення до Переліку треба надавати один раз. Усі подальші зміни відбуваються: за ініціативи МОН України — на підставі результатів моніторингу; за ініціативи видання — якщо воно претендує на розширення переліку спеціальностей або підвищення категорії.

Увійти до категорії В неможливо, але можна потрапити до неї з вищих категорій унаслідок порушення вимог Порядку.

Очевидно, категорії А та Б існуватимуть завжди, а от категорія В повинна через два роки істотно скоротитись і існувати тільки як "штрафмайданчик" для тих, хто буде виключений із вищих категорій. Також порядок визначає, що видання категорії В, яке протягом двох років від дня набуття чинності наказом не перейшло до категорії А чи Б, буде виключено з Переліку наукових фахових видань України без права поновлення.

Категорії. А — видання, що входять до *Scopus* та / або *WoS CC*. З видань, до складу співзасновників яких входить НАН України як юридична особа або установи Академії, до обох названих баз входить 21 наукове періодичне видання, тільки до *Scopus* — 35, тільки до *WoS CC* — 24 (станом на серпень 2018 року). Тобто близько 10 % періодики НАН України. Вони представляють природничі фізико-математичні та технічні науки.

Б — видання, що відповідають розширеним вимогам, але не входять до названих двох баз, тобто отримують цифрові ідентифікатори *DOI* та входять до інших баз. Як і з інших баз варто вважати пріоритетними на думку МОН України — невідомо, але за прикладом сусідніх держав можемо скласти такий мінімальний перелік: *PubMed*, *MathSciNet*, *zbMATH*, *Chemical Abstracts*, *GeoRef*, *ERIH+*.

Саме категорій А та Б стосуються особливі вимоги до рецензентів з обов'язковим зберіганням підписаних рецензій протягом трьох років та вимоги до членів редакційних колегій. Отже, відповідно до нового порядку рецензенти наукового фахового видання "здійснюють дослідження за спеціальністю і мають за останні три роки не менше однієї публікації у виданнях, включених до Переліку, або закордонних виданнях, включених до *WoS CC* та / або *Scopus*, або мають монографії чи розділи монографій, видані міжнародними видавництвами, що належать до категорій "А", "В" або "С" за класифікацією *Research School for Socio-Economic and Natural Sciences of the Environment (SENSE)*". Серед членів редакційної колегії повинні бути сім учених відповідних спеціальностей, у яких є: три публікації — за останні п'ять років; сім публікацій — за останні 15 років; у тому числі не менше однієї публікації — за останні три роки у виданнях, випущених видавництвами з переліку *SENSE*, або з видань, що входять до названих неодноразово двох наукометричних баз.

Важливо, що у вимогах не зазначено, що член редколегії повинен бути доктором наук. Водночас до складу редколегії повинно входити не менше трьох вітчизняних учених, що працюють в Україні, і не менше одного, який офіційно працює у зарубіжній науковій установі чи навчальному закладі. Усі члени редколегії повинні надати письмову підписану згоду на співпрацю.

В — по факту — усі інші видання, що є нині фаховими і до яких застосований скорочений перелік вимог, дотримання яких не є складним. Отже, засновниками видання повинні бути суб'єкти наукової та науково-технічної діяльності у формулюванні відповідного Закону України. У видання повинні бути чітко визначені спеціальності, за якими воно працює. Друковане видання повинно мати свідоцтво про державну реєстрацію масової інформації із зазначеною загальнодержавною і зарубіжною сферами розповсюдження. Вказана у свідоцтві періодичність мусить бути чітко дотримана.

Видання повинно бути занесеним до міжнародного реєстру, тобто мати номери *ISSN* окремо для друкованої (паперової) та електронної (веб-ресурс видання) версій. Акцентую увагу, що Міжнародне бюро *ISSN* нині перевіряє наявність веб-ресурсів видань та відповідність їх зазначеним у заявці відомостям. Ці веб-ресурси повинні бути побудовані відповідно до вимог міжнародного агентства *CrossRef*, адже отримання цифрових ідентифікаторів *DOI* на публікації також є вимогою нового порядку. Тому веб-ресурс повинен мати дві частини: з інтерфейсом і наповненням державною та англійською мовами. Застосування інших мов визначено тематичним спрямуванням видання і політикою його редакційної колегії. Кожна наукова стаття повинна бути супроводжена анотацією та ключовими словами англійською мовою, сукупний обсяг яких має становити 1800 знаків з пробілами. Кожна наукова стаття, написана не українською мовою, повинна мати анотацію та ключові слова українською такого самого обсягу.

Ще однією вимогою до видання категорії **В** є наявність видання в електронній базі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та у Національному репозитарії академічних текстів. Положення про Національний репозитарій академічних текстів Кабінет Міністрів України затвердив постановою від 19.07.2017 № 541, визначивши репозитарій як загальнодержавну розподілену електронну базу даних, де накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти³. Основною метою Репозитарію є сприяння розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності шляхом поліпшення доступу до академічних текстів та сприяння академічній доброчесності. На виконання цієї постанови МОН України розробив і затвердив регламент роботи репозитарію, але пізніше цей наказ було скасовано⁴: "відповідно до пункту 8

³ Положення про Національний репозитарій академічних текстів: постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 № 517. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250156682> (дата звернення: 20.08.2018).

⁴ Про скасування наказу Міністерства освіти і науки України від 13.02.2018 № 140: наказ МОН України від 05.04.2018 № 328. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/60570 (дата звернення: 20.08.2018).

Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630, Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731, та з метою приведення власних нормативно-правових актів у відповідність до законодавства".

Щодо основних його рис і принципів існування ДНУ "Український інститут науково-технічної експертизи та інформації" за підтримки МОН України наприкінці 2017 року встиг видати колективну монографію⁵, представивши "модель побудови Національного репозитарію академічних текстів, що визначає його ключові характеристики як універсальної за змістом загальнодержавної електронної бази, де накопичуватимуться, зберігатимуться, систематизуватимуться, піддаватимуться комплексному аналізу вітчизняні академічні тексти (наукового, науково-технічного та освітнього характеру) і до якої буде забезпечений безперешкодний віддалений доступ користувачів".

Однак нині невідомо, коли цей репозитарій працюватиме і на яких засадах.

Таким чином, у новій редакції порядку відсутні вимоги щодо подання довідки з НБУВ; дотримання чинних у державі видавничих стандартів; оформлення переліків посилань за певним стандартом; затвердження випусків до друку рішенням вченої ради; здійснення обов'язкової розсилки контрольних примірників за наказом МОН, а не за постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2002 № 608.

Для друкованих видань необхідний мінімальний тираж скорочено до 50 примірників.

Документи, які необхідно надати до МОН України для занесення видання до категорій А та Б переліку наукових фахових видань:

- клопотання засновника чи засновників на офіційному бланку з підписом керівника (установчі договори між співзасновниками);
- ксерокопія свідоцтва про реєстрацію друкованого засобу масової інформації чи наказу про заснування електронного видання;
- копія реєстру розсилки відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10.05.2002 № 608 "Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів";
- примірники двох останніх номерів з копіями рецензій (без зазначення особи рецензента);
- заявка на папері та електронному носіїві.

У заявці, підписаній головним редактором видання та керівниками установ-засновників, треба зазначити: назву видання та тематичне спрямування з переліком відповідних спеціальностей; *ISSN*; адресу веб-ресурсу; контактні дані; періодичність та тираж; мови статей і анотацій до них; перелік баз, до яких входить видання; детальні відомості про головного редактора і членів редакційної колегії.

⁵ Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12464/Natsionalnyi_repozytarij_akademichnykh_tekstiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.08.2018). С. 134.

Особливих вимог чи застережень стосовно наявності перекладних версій видання, право на які передано іншим видавцям, або стосовно входження до наукометричних баз саме перекладних версій порядок не містить. Тому в за-
явці не передбачено поля для цієї інформації.

За результатами розгляду пакета документів видання набуває певної категорії у новому переліку й підлягатиме **моніторингу з боку МОН**. За результатами моніторингу, процедура і періодичність якого нині не оприлюднена (і невідомо, чи визначена), видання може бути переведено до іншої категорії або виключено з переліку.

Підставами для виключення з переліку є:

- порушення вимог порядку, встановлене у результаті виконання моніторингу;
- порушення під час опублікування принципів академічної доброчесності, передбачених законами України (на жаль, МОН України не роз'яснив цього пункту, наприклад вказавши конкретні закони);
- систематичні публікації матеріалів, які не містять нових наукових результатів і водночас не містять інформації про те, що вони є оглядовими чи науково-методичними.

Таким чином, незалежно від того, чи є періодичне видання фаховим нині, тобто чи увійшло воно автоматично до категорії В, можна подавати документи для отримання статусу фахового з визначенням категорії Б чи А.

Для цього необхідно:

- два номери з науковими статтями, до яких укладено анотації англійською та українською мовами обсягом не менше 1800 знаків, та з рецензіями до всіх наукових статей. Кількість рецензій не визначена;
- у випадку випуску друкованої версії: наявність документів про випуск цих двох номерів тиражем не менше 50 примірників та здійснення обов'язкової розсилки;
- веб-ресурс, який відповідає вимогам *CrossRef*, з україномовним та англійськомовним інтерфейсом;
- наявність метаданих на платформі "Наукова періодика України" Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського;
- оновлений склад редколегії: не менше семи учених із науковим ступенем за однією зі спеціальностей видання, які свідомо письмово погодяться увійти до складу редколегій не більше трьох фахових періодичних видань. Основне місце роботи трьох з них має бути вітчизняною, одного — закордонною науковою чи навчальною установою. За певною спеціальністю вони повинні мати не менше трьох наукових публікацій за останні п'ять років, розміщених хоча б у двох різних виданнях, одне з яких входить до *WoS CC* та / або *Scopus* (або інші передбачені МОН України варіанти, див. пп. 6.7 Порядку).

Також члени редколегії повинні мати авторські профілі *ORCID* чи *Researcher ID*; а видання має входити до реферативних і наукометричних баз й окрім *WoS CC* та / або *Scopus*.

Попри численні недоліки нового порядку, невизначені вимоги, нечіткі критерії та невдалі формулювання, а також посилання на невизначені закони України щодо академічної доброчесності, рекомендовані МОН України бази, чужий реєстр видавництв та неіснуючий репозитарій, цей порядок за наріжну має слушну ідею увідповіднення вітчизняних вимог до наукових періодичних видань до світових загально визнаних вимог. Адже для становлення суспільства знань та інформатизації важливою є доступність актуальної інформації, у тому числі й щодо основних результатів наукової праці, а також налагодження ефективної комунікації між фахівцями.

Тому уперше затверджені вимоги щодо уніфікації веб-ресурсів наукових періодичних видань з поданням на них мінімально необхідної інформації та використанням сучасних технологій, зокрема цифрових ідентифікаторів різних рівнів, для забезпечення пошуку і обліку результатів наукової праці є важливим кроком до належного представлення вітчизняної науки у світовому інформаційному просторі.